

ANCIENT LITERARY SOURCES ABOUT DACIA AND MOESIA LOWER PROVINCES DURING THE MARCOMANNIC WARS (167-180 A. D.)

George Aaniței

PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: The two provinces under discussion had a secondary role during these wars. But this role was important one and this is to divide the forces of the Roman Empire and decrease its military capacity. Literary sources offer a range of information about the two territories; however they are few and incomplete or fragmentary. Thus this approach wants, in the first phase, to identify and analyze the information provided by these sources. The second phase, based on taken data is set to make a comparison between the two provinces and the impact of the marcomannic wars here.

Keywords: marcomannic wars, literary sources, Roman Empire, Dacia, Moesia Lower

Pornind de la interpretarea surselor literare, epigrafice, arheologice sau numismatice, despre războaiele marcomanice s-au scris mai multe volume și articole. Nu ne propunem aici să reluăm întreaga discuție, ci doar să readucem în prim plan informațiile oferite de sursele literare despre provinciile Dacia și Moesia Inferioară pentru ca pe baza acestora să realizăm o comparație între cele două teritorii.

Pentru a putea înțelege evenimentele care au avut loc în timpul domniei lui Marcus Aurelius în provinciile menționate, acestea trebuie încadrate într-un context evenimential mai larg numit războaiele marcomanice. Acestea s-au desfășurat între 167-180 d. H. și au afectat toate provinciile de la Dunăre (Raetia, Noricum, Pannonia, Dacia, Moesia Superioară și Moesia Inferioară) precum și nordul Italiei, Tracia, Macedonia și jumătatea nordică a Greciei. Principala cauză a declanșării conflictelor dintre Imperiul Roman și triburile barbare a fost începutul migrației goților din nordul continentului spre sud și nu cum susține biograful lui Marcus Aurelius, Iulius Capitolinus, o înțelegere unanimă sau o „coaliție” între barbari¹. În *Istoria Augustă* sunt menționate următoarele triburi participante la atacurile asupra imperiului: *marcomani, sarmați, vandali, quazi, variști, hermunduri, suevi, victuali, lacringi, buri, sosibi, sicobiți, roxolani, bastarni, costoboci, peucini, halani*². Cassius Dio îi enumeră pe *marcomani, iazygi* (care sunt de neam sarmatic), *astingi, lacringi* (vandali), *quazi, cotini, buri, nariști*³.

Conflictele dintre barbari și imperiu s-au desfășurat în trei etape:

-prima etapă s-a desfășurat între 167-170 și a însemnat atacul prin surprindere asupra imperiului;

-a doua etapă a fost între 171-175, în acest interval având loc contraofensiva romană;

-ultima etapă a fost între 177-180 și este cunoscută drept cel de-al doilea război marcomanic.

Informațiile oferite de sursele literare antice sunt destul de puține pentru Dacia și Moesia Inferioară, uneori neclare și lacunare, iar acestea trebuie completate cu datele arheologice, numismatice și epigrafice. Despre Dacia avem cele mai multe știri. Provincia a fost amenințată încă de la începutul conflictelor în 167, an în care este datată ultima tăbliță

¹ *Istoria Augustă, Viața lui Marcus Antoninus*, 22.1.

² *Ibidem*, 17.2; 22.2.

³ Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXI.

cerată de la *Alburnus Maior*⁴ sau cel puțin din 168, dată fiind vecinătatea cu teritoriul triburilor de sarmați iazygi în vest. În acest an are loc o reformă teritorială, iar Marcus Claudius Fronto, guvernator al Moesiei Superioare, primește și conducerea militară a Daciei Apulensis, pentru ca la sfârșitul anului 169 sau începutul anului 170 să obțină conducerea unită a Moesiei Superioare și a celor trei Dacii (Porolissensis, Apulensis, Malvensis), primind astfel titlul de *legatus Augusti pro praetore trium Daciarum et Moesiae Superioris*⁵. Tot la începutul conflictelor, la sfârșitul anului 167 sau începutul anului 168 este transferată *legio V Macedonica* de la *Troesmis* din Moesia Inferioară la *Potaissa* în Dacia⁶, astfel guvernatorul provinciei are sub comandă două legiuni, *legio XIII Gemina* la *Apulum* și *legio V Macedonica* la *Potaissa*, și este de rang consular. Se pare că în această perioadă conducătorul unui trib a decis să pătrundă în Dacia pentru a-l obliga pe împărat să-i îndeplinească revendicările⁷.

În anul 170 Marcus Claudius Fronto moare pe front în luptă contra sarmaților iazygi⁸. Acest episod nu este consemnat de nici o sursă literară, dar lacunele sunt completate de sursele epigrafice. Analizând evenimentul de mai sus, este foarte posibil ca acel șef de trib care a intrat în Dacia pentru a obține de la împărat unele avantaje să fie conducătorul unui trib de iazygi împotriva căruia a luptat Claudius Fronto, găsindu-și astfel sfârșitul.

La conducerea provinciei este numit Sextus Cornelius Clemens. Acesta trebuie să facă față vandalilor asdingi conduși de Rhaos și Rhaptos care doreau să se așeze în Dacia. Fiind un diplomat abil guvernatorul reușește să-i convingă să renunțe la gândul de a intra pe teritoriul guvernat de el și să atace locuințele costobocilor. Lacingii, un alt trib vandal, impulsionați de frica de a nu fi și ei atacați de asdingi, și probabil și la instigările lui Clemens, au atacat prin surprindere pe asdingi și au repurtat o victorie totală⁹.

La 17 martie 180 împăratul Marcus Aurelius moare la Vindebona în Pannonia, iar conducerea imperiului și implicit a războiului este luată de fiul acestuia, Commodus. A încheiat războiul în același an și și-a sărbătorit triumful la Roma cu mult fast. Din același an mai avem o informație despre Dacia. Noul guvernator, C. Vettius Sabinianus, a adus sub ascultarea sa un număr de 12000 de daci și le-a promis pământ în provincie¹⁰.

Despre Moesia Inferioară informațiile în sursele literare sunt aproape inexistente. Provincia a fost atacată în anul 170 de costoboci. Așa cum am amintit și mai sus, *legio V Macedonica* a fost transferată în Dacia pentru ca aceasta să poată face față mai bine atacurilor barbare, dar astfel a fost slăbită apărarea provinciei de unde a plecat. De acest lucru au profitat costobocii în raidul lor care i-a purtat până în Grecia centrală, trecând prin Moesia Inferioară, Tracia și Macedonia. Despre acest atac asupra Greciei vorbesc autorii greci Pausanias și Aelius Aristides, înțelegându-se indirect că traseul acestora a fost prin Moesia Inferioară și apoi prin celelalte teritorii mai sus menționate. Pausanias povestește cum un atlet din Elateia, Mnesibulus, învingător la cea de-a 235-a olimpiadă, a adunat în jurul său un grup de voluntari și a atacat pe barbari. După ce a provocat pierderi grele invadatorilor a căzut el însuși în luptă. Autorul spune că cei care au invadat Grecia sunt costobocii¹¹.

⁴ IDR I, 31-55.

⁵ IDR III/2, 90; CIL III, 1457; CIL VI, 1377=31640; ILS, 1098; IDRE I, 10.

⁶ Bărbulescu, 2010: 83; Matei-Popescu, 2010: 52.

⁷ Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXI.11.1.

⁸ Bărbulescu, 2010: 83; Birley, în *CAH*, 2008: 171-172.

⁹ Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXI.12.1-3.

¹⁰ *Ibidem*, LXXII.3.3.

¹¹ Pausanias, *Călătorii în Grecia*, X.34.5

Celălalt autor care vorbește despre aceste atacuri, Aelius Aristides, deplânge în unul din discursurile sale distrugerile provocate de această invazie Sanctuarului de la Eleusis¹², fără a menționa însă în mod expres că cei care au atacat erau costoboci sau alt trib de barbari. Pentru instaurarea păcii și alungarea invadatorilor din această zonă împăratul îl trimite Lucius Iulius Vehilius Gratus Iulianus¹³.

Traseul invaziei costoboce prin Moesia Inferioară este completat de sursele arheologice și epigrafice. După ce au trecut prin teritoriul carpilor (Moldova) cu acceptul tacit al acestora¹⁴, au traversat Dunărea pe la Dinogetia¹⁵ sau poate chiar pe la Troesmis, loc ce nu mai era apărat de trupele legionare, înaintând până la Tropaeum Traiani/Adamclisi. Acolo întâmpină o rezistență formată din localnici și dintr-o vexilație legionară mixtă alcătuită din soldați ai *legio V Macedonica dacica* și *legio I Italica moesica*¹⁶. De aici provin și două stele funerare ce amintesc de atacul costoboc asupra cetății¹⁷. În Dobrogea au mai fost afectate și cetățile Histria, Tomis și Callatis, fapt pus în evidență arheologic de straturile de arsură și de inscripțiile ce menționează o taxă specială pentru refacerea zidurilor¹⁸. Costobocii au fost învinși în parte de romani, în parte de vandalii asdingi care le-au atacat teritoriile asmuțiți de diplomația romană, iar soția regelui costoboc *Pieporus, Zia*, moare în captivitate la Roma¹⁹. Raidul costoboc posibil să fi afectat și sud estul provinciei Dacia, o inscripție de pe o mână votivă dedicată lui *Jupiter Dolichenus* de un *optio* al *cohors I Hispanorum milliaria* (unitate militară ce staționa în această zonă a provinciei) și descoperită la Myszkow în Galiția stând măturie a acestei teorii²⁰. La fel și titlul de *praepositus* (ofițer ce comanda două sau mai multe trupe) deținut de unii ofițeri din armata romană arată insuficiența lor ce putea fi provocată de un asemenea atac.

Așa cum am amintit și mai sus, războaiele marcomanice se încheie în anul 180. O parte din clauzele impuse iazygilor și burilor implicau și provincia Dacia. Burii au fost obligați să jure că nu se vor mai apropia de granița Daciei la mai puțin de 40 de statii²¹. Iazygilor li s-a interzis să mai dețină ambarcațiuni proprii și să se apropie de insulele de pe Istru. Pentru schimburile comerciale cu sarmații roxolani puteau trece prin Dacia, însă doar dacă guvernatorul provinciei permitea acest lucru²². Astfel Dacia devenea un teritoriu de tranzit pentru sarmați, iar guvernatorul ei un observator pentru îndeplinirea condițiilor impuse. Interdicția asupra iazygilor de a avea ambarcațiuni a survenit foarte probabil datorită faptului că aceștia pe lângă faptul că le foloseau pentru a face comerț pe Dunăre, în același timp utilizau și pentru a jefui teritorii vecine ce aparțineau Imperiului Roman. Insulele de pe Dunăre foarte probabil serveau ca bază. Cum Dacia și Moesia Superioară nu aveau o flotă proprie²³, aceste interdicții sunt de înțeles.

Concluzii

Așa cum se poate observa din puținele informații pe care sursele literare ni le oferă, provincia cea mai afectată de războaiele cu marcomanii a fost Dacia, ea fiind un bastion în

¹² Aelius Aristides, *Orationes*, 22: *Eleusinos* 1.11.

¹³ CIL VI, 31856=ILS, 1327.

¹⁴ Bichir, 1983: 66.

¹⁵ Vulpe, în *DID* II, 1968: 158.

¹⁶ Matei-Popescu, 2010: 53.

¹⁷ CIL III, 14214 = ILS, 8501; Popescu, în *SC*, 6 1964: 193-200.

¹⁸ Suceveanu, 1977: 26, 54, 156.

¹⁹ CIL VI, 1801.

²⁰ Petolescu, 2000: 311.

²¹ Cassius Dio, *Istoria romană*, LXXII.3.

²² *Ibidem*, LXXI.19.

²³ Benea, 1983: 57.

mijlocul masei barbare încă de la înființarea ei de către Traian. Sursele epigrafice completează pe alocuri ansamblul imaginii, informându-ne despre mișcările de trupe ce au loc între provincii. S-a putut observa astfel că transferul legiunii a V-a Macedonica din castrul ei de la Troesmis din Moesia Inferioară la Potaissa în Dacia a încercat întărirea militară a acesteia din urmă, considerată mai vulnerabilă, dar în același timp a însemnat slăbirea apărării în Dobrogea și inclusiv în Moesia Inferioară, aceasta din urmă fiind considerată mai sigură. De acest transfer au profitat costobocii și s-au folosit de zona care tocmai fusese părăsită de trupele legionare pentru a intra în imperiu. În raidurile lor de jaf au devastat Moesia Inferioară, Tracia, Macedonia și Grecia centrală, astfel că plecarea legiunii din castrul de la Troesmis a produs mai multe pagube imperiului decât s-ar fi așteptat cineva. Se pune întrebarea dacă acest transfer a meritat. Personal cred că nu, iar pagubele produse în provinciile mai sus amintite întăresc această părere.

Dobrogea și întreaga teritoriu al Moesiei Inferioare își revine destul de repede de pe urma atacurilor costoboce, activitățile întorcându-se la normal, iar regiunea își continuă perioada de înflorire întreruptă de aceste atacuri²⁴. La fel și în Dacia, activitățile economice și comerciale sunt reluate, exploatarea minieră de la *Alburnus Maior* revine la normal după o perioadă de inactivitate care a afectat atât provincia în sine cât și imperiul în general, aurul extras de aici fiind esențial pentru plata trupelor și și desfășurarea de alte activități.

În final se poate spune că soarta celor două provincii a fost legată una de alta în timpul războaielor marcomanice, iar acțiunile dintr-o provincie a influențat soarta celeilalte.

BIBLIOGRAPHY:

I. IZVOARE

Epigrafice

- *Corpus Inscriptionum Latinarum*.
- *Inscripțiile Daciei romane*, Editura Academiei, București; I, *Diplomele militare. Tăblițele cerate*, adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de I. I. Russu, 1975; III.2, *Ulpia Traiana Dacica (Sarmizegetusa)*, adunate, însoțite de comentarii științifice, traduse de I. I. Russu în colaborare cu I. Piso și V. Wollman, 1984.
- H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae*.

Literare

- Aelius Aristides, *Orationes*, 22: *Eleusinos*.
- Cassius Dio, *Istoria romană*, traducere și note de A. Piatkowski, Editura Științifică și Enciclopedică, București, I (1973), II (1977), III (1985).
- Eutropius, *Breviar de la Întemeierea Romei*, ediție critică bilingvă, text paralel latin-român, studiu introductiv, traducere, note explicative și comentarii de Șerban Gh., Editura Istros, Brăila, 1997.
- *Istoria Augustă*, prefață Iliescu Vladimir, traducere și note partea I: Popescu David, partea a II-a: Drăgulescu Constantin, Editura Întreprinderea Poligrafică, Cluj, 1971.

²⁴ Vulpe, în *DID* II, 1968: 163-166.

- Pausanias, *Călătorii în Grecia*, studiu introductiv, traducere, indice și note dr. docent Maria Marinescu-Himu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, I (1974), II (1982).
- Tacitus, *Despre originea și țara germanilor*, prefață de Lascu N., traducere și note Naum Th., Editura Științifică, București, 1957.

II. Lucrări generale și speciale

- Bărbulescu M., *Dacia romană. Istoria politică*, în *Istoria românilor*, vol. II: *Daco-romani, romanici și alogeni*, coord. Protase D., Suceveanu A., ediția a II-a, Editura Enciclopedică, București, 2010: 73-99.
- Benea D., *Din istoria militară a Moesiei Superior și a Daciei. Legiunea a VII-a Claudia și a III Flavia*, Editura Dacia, Cluj, 1983.
- Bichir Gh., *Costobocii*, în *Suveava*, 1981, 8: 183-192
- Bichir Gh., *Ramura nordică a dacilor – costobocii*, în *Thraco-Dacia*, 1983, 4, nr. 1-2: 59-68.
- Birley A., *Hadrian to the Antonines. The Marcomannic war*, în *Cambridge Ancient History*, vol. XI: *The High Empire 70-192*, eds. Bowman Alan, Garnsey Peter, Rathbone Dominic, second edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2008: 165-176.
- Chirică E., *Une invasion „barbare” dans la Grèce Centrale au temp de Marc Aurèle*, în *Thraco-Dacica*, 1993, 14, nr. 1-2: 157-158.
- Cortés J. M., *La datación de la expedición de los Costobocos: la subscripción de XXII K de Elio Aristides*, în *Habis*, 25, 1995: 187-193.
- Matei-Popescu Fl., *The Roman army in Moesia Inferior*, CONPHYS PUBLISHING HOUSE, Bucharest, 2010.
- Petolescu C. C., *Dacia răsăriteană și Moesia Inferiorpe timpul domniei lui Marcus Aurelius*, în *Civilizația romană în Dacia*, coord. Alicu D. et ali, Editura Fundația Culturală Română: Centrul de Studii Transilvane, Cluj, 1997: 52-59.
- Petolescu C. C., *Dacia și imperiul Roman*, Editura Teora, București, 2000.
- Robertson-Brawn A., *Banditry or Catastrophe? History, Archaeology, and Barbarian Raids on Roman Greece*, în *Romans, barbarians, and the transformation of the Roman world*, eds. Mathisen, Ralph W.; Shanzer, Danuta, 2011: 79–95.
- Russu I. I., *Les costoboces*, în *Dacia*, NS 3, 1959: 341-352.
- Suceveanu Al., *Viața economică în Dobrogea romană, secolele I-IIIe. n.*, Editura Academiei R. S. R., București, 1977.
- Vulpe R., *Din istoria Dobrogei. Perioada Principatului (secolele I-III)*, vol. II, *Romanii la Dunărea de Jos*, coord Vulpe R., Barnea I., Editura Academiei R. S. R., București, 1968.